

X KLASZTOR MATKI BOŻEJ ZWYCIĘSKIEJ W KAMIENCU PODOLSKIM

1. PIĘRWSZA FUNDACJA KLASZTORU NA „SKAŁCE”

W 1622 r. Definitorium Generalne upoważniło o. Jana od św. Józefa (Centurioniego), prowincjała polskiego, do wysłania zakonników na fundację do Warszawy lub do miasta Kamieniec Podolski. Ponieważ z powodu intryg innych zakonów nie doszło do założenia klasztoru w stolicy, dlatego karmelici przyjęli fundację w Kamieńcu Podolskim. Fundatorką domu była Krystyna Cieklińska, wdowa po Marcynie, który pełnił urząd sędziego kamienieckiego i latyczowskiego. Po uzyskaniu zgody bpa kamienieckiego Adama Nowodworskiego w 1623 r., na nową fundację przybyli ze Lwowa: o. Makary od Najśw. Sakramentu (Demiski) i o. Wacław od św. Michała.

W 1624 r. Cieklińska zapisała karmelitom własny dom nabyty od Samuela Łaszczka, oraz dwa inne zakupione od jej sióstr: Małgorzaty Kowalskiej i Zofii Zaleskiej. Zapisała również grunt położony na przedmieściu Karwasary. Oprócz tych nieruchomości, na utrzymanie zakonników oraz budowę kościoła i klasztoru Cieklińska ofiarowała fundusze: w styczniu 1623 r. sumę 3.900 zł, a w 1624 r. 1.000 zł, zabezpieczone na dobrach Malijowcach Stanisława Potockiego, podkomorzego podolskiego. Ok. 1632 r. fundatorka zapisała jeszcze sumę 4.000 zł, zabezpieczoną również na tych dobrach.

Obok sędziny do powstania klasztoru przyczynili się:

Zofia Chodkiewiczowa przez donację swego dworu w 1624 r.;

Piotr i Mikołaj Potoccy, starostowie kamienieccy, którzy na mocy przywilejów królów Władysława IV, Jana Kazimierza i Michała Wiśniowieckiego odstąpili pewne realności ze starostwa kamienieckiego na rzecz karmelitów;

Jan Michał Myśliszewski w sierpniu 1638 r. zapisał karmelitom dwa swoje domy — w pobliżu bramy ruskiej — które klasztor objął w posiadanie dopiero w 1658 r.

Z powyższych donacji i ofiar dobrodziejów karmelici postawili kościół i klasztor w południowej stronie miasta na „Skałce”. Kościół pod wezw. Matki Bożej Zwycięskiej i św. Józefa miał być wybudowany już w 1638 r. Po zajęciu Kamieńca Podolskiego przez Turków w 1672 r., zakonnicy zostali rozpedzeni, a klasztor z kościołem uległ rozbiórce. Część jego murów włączono do fortyfikacji, a część rozebrano i użyto jako materiał do naprawy mostu łączącego fortecę z miastem.

2. WZNOWIENIE FUNDACJI PRZEZ MARCINA BOGUSZA

Po zawarciu w Karłowicach pokoju z Turkami, Kamieniec Podolski przywrócony został Polsce. We wrześniu 1699 r. przybyli tu w celu przejęcia miasta komisarze królewscy, a wraz z nimi — o. Edmund od św. Michała (Zychowski). Towarzyszył mu o. Piotr Damian od św. Tomasza (Marcin Kozuszyński), podprzeor lubelski, który jednak z powodu choroby musiał z drogi zawrócić.

O odzyskaniu klasztoru i dawnego terenu zajętego teraz pod fortyfikacje, nie było mowy. Karmelitom przyszedł z pomocą Marcin Bogusz, podkomórzy podolski, ofiarując im swoją kamienicę w pobliżu fary, przy ul. Tatarskiej. W zamian za dawny klasztor i plac, Marcin Kański, wojewoda krakowski i podolski, aktem z dnia 24 września 1703 r. przydzielił karmelitom inne place znajdujące się po obu stronach zapisanej im przez Bogusza kamienicy. Helena Gruszecka przekazała też swoje nieruchomości. Na uzyskanym terenie zakonnicy wybudowali klasztor i drewniany kościół. Całą swą posesję otoczyli murem. W kościele umieścili zwłoki zmarłego w międzyczasie fundatora Marcina Bogusza, przewiezione z kościoła janowskiego. Z ofiar dobrodziejów, a zwłaszcza z wyasygnowanej ze skarbu Rzeczypospolitej sumy 40.000 zł za dawny klasztor, wybudowali nowy murowany kościół. Plany do niego wykonał w 1717 r. Rippe, generał-komendant twierdzy kamienieckiej. Konsekracji świątyni (pod wezwaniem Matki Bożej Zwycięskiej i św. Józefa) miał dokonać Mikołaj Dembowski, bp kamieniecki, w 1750 r. Druga konsekracja — z nieznanych powodów — miała miejsce w 1827 r. Dokonał jej ks. bp Franciszek Mackiewicz.

3. OPIS KOŚCIOŁA I KLASZTORU

Kościół murowany, jednonawowy, w stylu barokowym, zwrócony prezbiterium do ul. Tatarskiej, zwanej później Karmelitańska. Szczególny urok posiadała wypukła absyda, umiejętnie zharmonizowana z monumentalnymi wieżami. Była ona podzielona pilastrami i okiennymi płycinami na trzy pola w kierunku wertykalnym, i plastycznym

gzymsem profilowo-kostkowym, obiegającym cały kościół na zewnątrz. Elewacja absydy zwieńczona półkolistym przyczółkiem, na szczycie którego umieszczono statuę Matki Bożej Zwycięskiej w koronie i z berłem w ręce. Absydę flankują czworoboczne wieże, trzykondygnacyjne. Najniższa kondygnacja, ozdobiona pilastrami i profilowanymi kapitelami jońskimi ze zwisającymi girlandami, łączy się swym belkowaniem z absydą i belkowaniem kościoła. Środkowe kondygnacje posiadają ze wszystkich stron wystawy kolumnowe z kompozytowymi kapitelami, półkolistymi niszami w polach i tralkowymi balustradami. Belkowania i elewacje ścian zwieńczone trójkątnymi tympanonami z wazonami na szczytach. Najwyższe kondygnacje, z lekkimi wolutami w narożnikach, posiadają w polach prostokątne otwory okienne. Wieże zwieńczone stożkowymi kopułkami i krzyżami. Oryginalną kompozycją odznaczała się fasada. W przeciwieństwie do wszystkich kościołów karmelitańskich — a zwłaszcza berdyczowskiego — posiadała elewację wypukłą, zwieńczoną półkolistym przyczółkiem z wazonami płonącego ognia po bokach. Kościół oświetlony dziesięcioma oknami (ryc. 67—68).

Do świątyni przylegały zabudowania klasztorne. Przez szereg lat obok zgromadzenia mieściło się tu seminarium diecezjalne (w latach 1740—1781, 1793—1795 i 1798—1843).

W 1862 r. do konwentu kamienieckiego przyłączyła się część zgromadzenia ze zlikwidowanego klasztoru w Głębokiem z o. Bartłomiejem Brydyckim, ostatnim przeorem na czele. Po zniesieniu diecezji kamienieckiej, rząd carski zabrał klasztor karmelitom (17/29 września 1866 r.). W maju 1867 r. zamknięto kościół Matki Bożej Zwycięskiej. Z wielkim nakładem pracy i kosztów przerobiono go całkowicie na sobór Bogarodzicy Kazańskiej. Wspaniała absyda, fasada i wieże uległy całkowitej przebudowie. Na środku kościoła wzniesiono cerkiewną kopułkę, a ponad dawną fasadą — mniejszą wieżyczkę.

Do posiadłości ziemskich konwentu należała jurydyka na Karwasarach, kawałek ziemi (przy klasztorze), wydzierżawionej mieszczanom za opłatą roczną 10 złp., oraz folwark Olchowiec zwany Karmelity, położony w odległości 1 mili za miastem w kierunku południowym. Folwark liczył 135 sznurów gruntu (1 sznur = 44,665 m²) i dwa stawy. Oprócz tego karmelici mieli w mieście 5 domów mieszkalnych i oficynę, które wydzierżawiali. Dochód roczny z domów wynosił 520 złp., a z oficyny 175 zł. Poza tymi nieruchomościami posiadali zakonnicy wiele zapisów funduszowych (zabezpieczonych na różnych majątkach) z wieczystymi obligacjami. Z zapisów tych pobierali roczny czynsz. W 1808 r. klasztor miał w sumie kapitał 24.680 rubli miedzianych, a w następnym roku 122.400 złp. W 1809 r. ogólny dochód z majątku i parafii wynosił 9.173 zł a rozchód 8.829 zł. W 1842 r. dobra i kapitały konwentu uległy konfiskacie.

W XVII i XVIII w., ze stałych legatów eremu w Czernej i ofiar

(dobrodziejów) na ten cel przeznaczonych, klasztor kamieniecki prowadził akcję wykupu niewolników z niewoli tatarskiej i tureckiej.

Od 1803 r. karmelici w Kamieńcu prowadzili parafię przydzieloną im przez ks. bpa Jana Dembowskiego. W jej skład wchodziły wioski: Boryszkowice, Humińce, Kołubajówce, Muszka Boryszkowiecka, Ołanówka lub Helenówka ze Słobódką Kulczyjowiecką i Suprynkowice. W 1803 r. parafia liczyła 1342 wiernych.

Po kasacie klasztor został zajęty na archiwum miasta i kasę gubernialną.

Zróżdła: Archiwum Generalne w Rzymie. Plut. 92 sygn. r. *Obligaciones perpetuae conventus camenecensis*; APKB w Czernej rkps 169; J. M. Giżycki. *Karmelici bosi w Berdyczowie, Kupinie i Kamieńcu Podolskim*; Bibl. Ossol. rkps 1877. *Acta primi capituli generalis...* s. 81; Eusebius ab Omnibus Sanctis. *Enchiridion chronologicum*. Romae 1737 s. 174—175; Jan Kanty Osierda. „Kalendarz Głosu Karmelu” 1940 r. s. 17; M. Ostrowski. *Kościół i klasztor Karmelitów Bosych w Kamieńcu*. „Przegląd Katolicki”. R. 1 (1863) s. 550; A. Prusiewicz. *Kamieniec Podolski*. „Litwa i Ruś” R. 2 (1913) z. IV—V s. 29; A. J. Rolle. *Zameczki podolskie*. T. II. Warszawa 1880 s. 290; Wołyński (Giżycki). *Zniesione kościoły i klasztory rzymsko-katolickie... w diecezji łuckiej, żytomierskiej i kamienieckiej*. „Nowa Połonia Sacra” (wyd. ks. Jan Fijałek). T. I. Kraków 1928 s. 279—291; *Volumina Legum*. T. IV. Petersburg 1859 f. 420 s. 193; Przekazy ikonograficzne w Arch. Prow. Karmelitów Bosych w Czernej.

